

BYZANTINA

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ ΚΕΝΤΡΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ 40ός

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2024

BYZANTINA

40

2023

BYZANTINA

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ
ΚΕΝΤΡΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ - ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος

ΜΕΛΙΝΑ ΠΑΪΣΙΔΟΥ
Καθηγήτρια της Φιλοσοφικής Σχολής
του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Μέλη

ΣΟΥΛΤΑΝΑ ΛΑΜΠΡΟΥ
Καθηγήτρια της Θεολογικής Σχολής
του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού

ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νομικής Σχολής

ΗΛΙΑΣ ΤΑΞΙΔΗΣ
Καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής
του Τμήματος Φιλολογίας

ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
Επίκουρος Καθηγητής της Πολυτεχνικής Σχολής
του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

BYZANTINA

ANNUAL REVIEW OF THE CENTRE FOR BYZANTINE RESEARCH
ARISTOTLE UNIVERSITY OF THESSALONIKI

ADMINISTRATIVE COUNCIL - EDITORIAL COMMITTEE

President

Prof. MELINA PAISIDOU
Faculty of Philosophy, School of History and Archaeology

Members

Prof. SOULTANA LAMPROU
Faculty of Theology, School of Social Theology and Christian Culture

Assoc. Prof. KALLIOPI PAPAΚONSTANTINOY
Faculty of Law

Prof. ILIAS TAXIDIS
Faculty of Philosophy, School of Philology

Assist. Prof. SOFOKLIS KOTSΟPOULOS
Faculty of Engineering, School of Architecture

BYZANTINA

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ ΚΕΝΤΡΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ 40^{ος}

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2024

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ευάγγελος Χρυσός, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μητρ. Μεσσηνίας Χρυσόστομος Σαββάτος, Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ταξιάρχης Κόλιας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Φωτεινή Κολοβού, Πανεπιστήμιο Λειψίας

Αθανάσιος Μαρκόπουλος, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Θεοχάρης Παζαράς, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ελευθερία Παπαγιάννη, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ελένη Σαράντη, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Αθανάσιος Σέμογλου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Χριστίνα Παπακυριακού, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Αναστασία Π. Πλιώτα, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Ελένη Χρυσάφη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

© ΚΕΝΤΡΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΑΠΘ 2024

Βασιλίσσης Όλγας 36

54641 Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 992002

e-mail: info@kbe.auth.gr · www.kbe.auth.gr

Οι οδηγίες προς τους συγγραφείς για τη συστηματοποίηση της μορφής των άρθρων
που υποβάλλουν στο περιοδικό βρίσκονται στην ιστοσελίδα:

www.kbe.auth.gr

Formatting guidelines for contributors to the journal can be found at:

www.kbe.auth.gr

ISSN 1105-0772

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	7-14
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΕΛΕΝΗΣ, Φιλολογική και παλαιογραφική προσέγγιση στις ψηφιδωτές επιγραφές της Ροτόντας στη Θεσσαλονίκη	15-36
ΗΛΙΑΣ ΤΑΞΙΔΗΣ, Ρητορικές περιγραφές της Αγίας Σοφίας στη βυζαντινή λογοτεχνία: οι περιπτώσεις των Εκφράσεων της κομνήνειας εποχής	37-45
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, <i>Πάντες όφείλουσι κομμερκεύεσθαι</i> : το κομμέρκιον ως εμπορικός φόρος στη μεσαιωνική Ρωμανία	47-122
ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΑ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Η πρόσληψη τής κλασικής σοφίας από τόν Μέγα Φώτιο. Μετακένωση και μεταλειτουργία του κλασικού πολιτισμού στον χριστιανικό	123-139
ANASTASSIOS C. ANTONARAS, A dim Glimpse into the elusive Elite of 19 th -century Thessaloniki: A cast iron Copy of a 16 th -century Breast Plate	141-159
Αρχιμ. ΕΦΡΑΙΜ ΓΚΙΒΙΣΗΣ, Ο Μεγάλης Βουλής Άγγελος ως <i>Proclamatio Imperatoris</i> . Μια νέα θεώρηση της τοιχογραφίας του Χριστού στην Περιβλεπτο της Αχρίδας	161-171
ΜΕΛΙΝΑ Π. ΠΑΪΣΙΔΟΥ, Σπαράγματα τοιχογραφιών του τελευταίου τέταρτου του 11 ^{ου} αιώνα στη Θεσσαλονίκη	173-193
ΒΑΡΒΑΡΑ Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ / ΧΑΡΙΣ Κ. ΠΟΛΚΑ, Εικόνα του ζωγράφου Θ. Πουλάκη με θέμα τους Αγίους Πάντες και τη Μέλλουσα Κρίση στα Ιωάννινα	195-212
VARVARA PARAMARGARITI, A Late Byzantine Cemetery from Edessa	213-230
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗ, Εικόνα εφίππου αγίου Μηνά του Αιγυπτίου από την Καστοριά. Ένα σπάνιο εικονογραφικό θέμα	231-247
YIANNIS THEOCHARIS, The Sculpture of the Basilica at Treis Ekklesies. Paros and the Dark Ages Cyclades	249-272
ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΤΖΙΤΖΙΜΠΑΣΗ, Ο ναός του Αγίου Αθανασίου στο Δοξάτο Δράμας και οι περιηγητές του 19 ^{ου} -20 ^{ου} αιώνα. Αρχαιολογικά σχόλια και παρατηρήσεις	273-307

ΜΑΡΙΑ Σ. ΓΙΟΥΝΗ, Οι γυναίκες, η μοιχεία και το Δίκαιο. Από την αρχαιότητα στο Βυζάντιο	309-327
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ	329-355
Constantin VII Porphyrogénète, <i>Le Livre des Cérémonies</i> , Sous la direction de Gilbert Dagron (†) et Bernard Flusin, Tome I-V (ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ)	329-341
N. Zarras, <i>Ideology and Patronage in Byzantium. Dedicatory Inscriptions and Patron Images from Middle Byzantine Macedonia and Thrace</i> (GEORGIOS PALLIS)	341-344
Torstein Theodor Tollefsen, <i>The Christian Metaphysics of St Maximus the Confessor. Creation, World-Order, and Redemption</i> (GEORGIOS SISKOS)	344-355

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AAA	Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών
AASS	Acta Sanctorum
AB	Ανάλεκτα Βλατάδων
ABME	Αρχεῖον Βυζαντινῶν Μνημείων της Ελλάδος
ABSA	The Annual of the British School at Athens
ActaAntHung	Acta antiqua Academiae scientiarum Hungaricae
AΔ	Αρχαιολογικόν Δελτίον
AE	L'Année épigraphique
AEΘΣΕ	Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας
AEK	Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης
AEMΘ	Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και τη Θράκη
AfD	Archiv für Diplomatik
AHC	Annuaire Historiae Conciliorum
AHR	American Historical Review
AIPhO	Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves
AJPh	The American Journal of Philology
AnBoll	Analecta Bollandiana
AnnPisa	Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa
AnTard	Antiquité Tardive
ΑΠ	Αρχεῖον Πόντου
AS	Anatolian Studies
ASAtene	Annuario della Scuola archeologica di Atene e delle Missioni italiane in Oriente
Atti Venezia	Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti
B	Basilicorum Libri LX
BAR	British Archaeological Reports
BCH	Bulletin de Correspondence Hellenique
BHG	Bibliotheca Hagiographica Graeca

BHO	Bibliothèque Hagiographique Orientale
BF	Byzantinische Forschungen
Bizantinistica	Bizantinistica, Rivista di Studi Bizantini e Slavi
BKM	Βυζαντινά Κείμενα και Μελέτες, ΚΒΕ
BM	Βυζαντινά Μνημεία, ΚΒΕ
BMGS	Byzantine and Modern Greek Studies
BNJ	Byzantintisch-neugriechische Jahrbücher
BollClass	Bollettino dei Classici
BollGrott	Bolletino della Badia Greca di Grottaferrata
BS	Basilicorum Libri LX, Series B, Scholia
BSI	Byzantinoslavica
BT	Basilicorum Libri LX, Series A, Textus
Byz	Byzantion
ΒυζΣυμ	Βυζαντινά Σύμμεικτα (πριν το 2008 Σύμμεικτα)
BXM	Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο
BZ	Byzantinische Zeitschrift
CA	Cahiers Archéologiques
CAH	Cambridge Ancient History
CB	Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1827-1897
CCEC	Cahiers du Centre d'Études Chypriotes
CCSG	Corpus Christianorum Series Graeca
CFHB	Corpus Fontium Historiae Byzantinae
CIC	Corpus Iuris Civilis
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum
CJ	Codex Iustinianus (CIC II)
C&M	Classica et Medievalia
CM	Chronica Minora I-III, έκδ. Th. Mommsen
CMH	Cambridge Medieval History
CorsiRav	Corsi di cultura sull'arte Ravennate e Bizantina
CParG	Corpus Paroemiographorum Graecorum
CPG	Clavis Patrum Graecorum
CPh	Classical Philology
CQ	Classical Quarterly
CRAI	Comptes Rendues des Sciences de l'Academie des Inscriptions et belles Lettres

CSEL	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum
CSEO	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Orientalium
CTh	Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes [Codex Theodosianus]
D	Digesta Iustiniani (CIC I)
DAAD	Deutscher Akademischer Austausch Dienst
DACL	Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie
DHA	Dialogues d'histoire ancienne
DHGE	Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique
DOP	Dumbarton Oaks Papers
DOS	Dumbarton Oaks Studies
DOSeals	Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, τ. 1-3, έκδ. J.W. Nesbitt / N. Oikonomides, Washington, D.C., 1991, 1994, 1996· τ. 4-5, έκδ. E. McGeer / J.W. Nesbitt / N. Oikonomides, Washington, D.C., 2001, 2005· τ. 6, έκδ. J.W. Nesbitt / C. Morrisson, Washington, D.C., 2009
DOT	Dumbarton Oaks Texts
DS	Dictionnaire de spiritualité
ΔΧΑΕ	Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας
ΔωδΧρον	Δωδεκανησιακά Χρονικά
ΕΑ	Εκκλησιαστική Αλήθεια
ÉΒ	Études Balcaniques
EclB	Ecloga Basilicorum, έκδ. L. Burgmann
ΕΕΒΣ	Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών
ΕΕΠΣΑΠΘ	Επιστημονική Επετηρίδα της Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ
ΕΕΦΣΠΑ	Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών
ΕΕΦΣΠΘ	Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής ΑΠΘ
EI2	Encyclopaedia of Islam, Second Edition, Leiden 1960-2002
EI3	Encyclopaedia of Islam, Third Edition, Leiden / Boston 2007
EIE	Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
EKEE	Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών (Κύπρου)
EKEIEΔ-ΕΑΙΕΔ	Επετηρίς του Κέντρου (έως και τον 9ο τόμο: του Αρχείου) της Ιστορίας του Δικαίου της Ακαδημίας Αθηνών

EKMIMK	Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
EMΣ	Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών
ΈΟ	Échos d'Orient
ΕΦΑΠΟΘ	Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης
EPLBHC	Encyclopaedic Prosopographical Lexikon of Byzantine History and Civilization, A. Savvides / B. Hendrickx (επιμ.)
Έργον	Το Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
ΕΦΣΚ	Ο Εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος
FIRA	Fontes Iuris Romani Anteiustiniani
FM	Fontes Minores. Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte
GCS	Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten [drei] Jahrhunderte
GOTR	Greek Orthodox Theological Review
GRBS	Greek, Roman, and Byzantine Studies
HispAnt	Hispania antiqua. Revista de historia Antigua
ΗπειρΧρον	Ηπειρωτικά Χρονικά
HSPh	Harvard Studies in Classical Philology
HZ	Historische Zeitschrift
IBE	Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, ΕΙΕ
IBI	Internationales Burgen Institut
IC	Inscriptiones Creticae
IEE	Ιστορία του Ελληνικού Έθνους
IG	Inscriptiones Graecae
IJTS	International Journal of Turkish Studies
Inst.	Institutiones Iustiniani (CIC I)
InstNautAQ	The Institute of Nautical Archaeology Quarterly
IRAİK	Izvestija Russkago Archeologičeskago Instituta v Konstantinopolje
IstMitt	Istanbuler Mitteilungen
JAOS	Journal of the American Oriental Society
JbAC	Jahrbuch für Antike und Christentum
JbRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz
JECS	Journal of Early Christian Studies
JEH	Journal of Ecclesiastical History

JEMH	Journal of Early Modern History
JFA	Journal of Field Archaeology
JGR	Jus Graecoromanum
JHA	Journal for the History of Astronomy
JHP	Journal of the History of Philosophy
JHS	Journal of Hellenic Studies
JHSex	Journal of the History of Sexuality
JLA	Journal of Late Antiquity
JMedHist	Journal of Medieval History
JMEMS	Journal of Medieval and Early Modern Studies
JÖB	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
JÖBG	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft
JOUHS	Journal of the Oxford University History Society
JRA	Journal of Roman Archaeology
JRS	Journal of Roman Studies
JThS	Journal of Theological Studies
JWarb	Journal of the Warburg and Courtauld Institutes
KBE	Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, ΑΠΘ
KEMNE	Κέντρο Μελέτης Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, Ακαδημία Αθηνών
Klearchos	Klearchos. Bollettino dell'Associazione Amici del Museo nazionale di Reggio Calabria
ΚρητΕστ	Κρητική Εστία
ΚρητΧρον	Κρητικά Χρονικά
ΚΣ	Κυπριακές Σπουδές
LAA	Late Antique Archaeology
ΛακΣπουδ	Λακωνικά Σπουδαί
LBG	Lexikon zur byzantinischen Gräzität (besonders des 9.-12. Jahrhunderts)
LCI	Lexikon der Christlichen Ikonographie
LCL	Loeb Classical Library
ΛΕΒΟ	Λεξικό Βυζαντινής Ορολογίας. Οικονομικοί όροι, ΚΒΕ, ΑΠΘ
LLJ	Law Library Journal
LMA	Lexikon des Mittelalters

LRCW	Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry
LSJ	H.G. Liddell / R. Scott / H.S. Jones, A Greek-English Lexicon
LThK	Lexikon für Theologie und Kirche
MAA	Mediterranean Archaeology and Archaeometry
MEFRM	Mélanges de l'École française de Rome. Moyen Âge
MEG	Medioevo Greco
MGH AA	Monumenta Germaniae Historica. Auctores antiquissimi
MiChA	Mitteilungen zur Christlichen Archäologie
MKE	Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια
MonPiot	Monuments et Mémoires. Fondation Eugène Piot
MOXE	Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια
MSpäAByz	Mitteilungen zur Spätantiken Archäologie und Byzantinischen Kunstgeschichte
N	Novellae Iustiniani (CIC III)
NE	Νέος Ελληνομνήμων
NME	Neograeca Medii Aevi
Νόμος	Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Νομικής της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών ΑΠΘ
ΝομΧρον	Νομισματικά Χρονικά
OC	Orientalia Christiana
OCA	Orientalia Christiana Analecta
OCP	Orientalia Christiana Periodica
ODB	Oxford Dictionary of Byzantium
OrChris	Oriens Christianus
ΠΑΑ	Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών
ΠΑΕ	Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
PBSR	Papers of the British School at Rome
PG	Patrologia Graeca
PGL	A Patristic Greek Lexicon
PL	Patrologia Latina
PLP	Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit
PLRE	The Prosopography of the Later Roman Empire
PmbZ	Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit

PO	Patrologia Orientalis
PTS	Patristische Texte und Studien
RAC	Reallexikon für Antike und Christentum
RaChr	Revue de l'art chrétien
RbK	Reallexikon zur byzantinischen Kunst
RCRF	Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta
RDAC	Report of the Department of Antiquities Cyprus
RE	Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft
RÉB	Revue des Études Byzantines
RÉG	Revue des Études Grecques
RÉL	Revue des Études Latines
RendPontAcc	Atti della Pontificia accademia romana di archeologia, Rendiconti
RÉSEE	Revue des études sud-est européennes
RevNum	Revue Numismatique
RIC	The Roman Imperial Coinage
RM	Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts. Römische Abteilung
ROL	Revue de l'Orient Latin
RSBN	Rivista di Studi Byzantini e Neoellenici
SANU	Serbian Academy of Sciences and Arts
ΣΒΜΑΤ	Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης
SBN	Studi Bizantini e Neoellenici
SBS	Studies in Byzantine Sigillography
SC	Sources Chrésiennes
SDHI	Studia et Documenta Historiae et Iuris
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum
SG	Subseciva Groningana
Sh	Subsidia hagiographica
SOsl	Symbolae Osloenses
StOrCr	Studi sul' Oriente cristiano
StudMed	Studi Medievali
StudStor	Studi Storici
StVen	Studi Veneziani

TheolStud	Theological Studies
ΘΒΣ	Θεσσαλονικείς Βυζαντινοί Συγγραφείς, ΚΒΕ, ΑΠΘ
Θεσσαλονίκη	Η Θεσσαλονίκη. Επιστημονική Επετηρίδα του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης
ΘΗΕ	Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια
TIB	Tabula Imperii Byzantini
TL	W. Buchwald / A. Hohlweg / O. Prinz, Tusculum-Λεξικόν Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων της Αρχαιότητας και του Μεσαίωνα
TLG	Thesaurus Linguae Graecae
TM	Travaux et mémoires
TRE	Theologische Realenzyklopädie
TU	Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur
VC	Vigiliae Christianae
VizVrem	Vizantijskij Vremennik
VLA	Vocabolario della Lingua Greca
WBS	Wiener Byzantinistische Studien
WSt	Wiener Studien
XAE	Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία
ZKG	Zeitschrift für Kirchengeschichte
ZLU	Zbornik za Likovne Umetnosti
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik
ZRG GA	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung
ZRG KA	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung
ZRG RA	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung
ZRVI	Zbornik Radova Vizantološkog Instituta